

«مطالعات جامعه‌شناسی»

سال هشتم، شماره سی‌ام، بهار ۱۳۹۵

ص ص ۶۱-۴۷

بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان کارشناسی دوره

روزانه دانشگاه کردستان در سال تحصیلی ۱۳۸۷-۸۸

دکتر محمود علمی^۱

جنور دیداری^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۷/۱۹

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۵/۵/۱۹

چکیده

مفهوم سرمایه اجتماعی یک مفهوم فرارشته‌ای است که اخیراً مورد توجه بسیاری از شاخه‌های علوم انسانی قرار گرفته است این مفهوم در واقع پل ارتباطی مهمی بین اقتصاد، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی است.

سرمایه اجتماعی ناشی از وضعیت فرهنگی و اجتماعی موجود است، در واقع سرمایه اجتماعی یکی از شاخص‌های مهم وضعیت اجتماعی و فرهنگی جامعه است. سرمایه اجتماعی نقش موثری در کاهش هزینه فعالیت‌ها و موفقیت افراد در دستیابی به اهداف خود دارد. تحقیق حاضر با بهره‌گیری از نظریات سرمایه اجتماعی نظریه پردازان مختلف سرمایه اجتماعی بامحوریت نظریات جیمز کلمن، به بررسی تجربی فرضیه رابطه بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان پرداخته است. برای بررسی این رابطه از یک نمونه ۳۸۰ نفری از دانشجویان دانشگاه کردستان شهر سنندج استفاده شده است که در سال تحصیلی ۱۳۸۷-۸۸ مشغول به تحصیل بودند. روش تحقیق به صورت پیمایشی انجام گرفته و دانشجویان به پرسشنامه که با استفاده از نظریات مربوطه طراحی شده بود پاسخ داده‌اند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان ارتباط معناداری وجود دارد، همچنین در بین سازه‌های متغیر سرمایه اجتماعی، روابط درون خانواده بیشترین تاثیر را به موفقیت تحصیلی دانشجویان داشته است.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، موفقیت تحصیلی، مشارکت، اعتماد، روابط درون خانواده، روابط بیرون از خانواده، انسجام و همبستگی گروهی.

۱. عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، گروه علوم اجتماعی؛ تبریز-ایران.

E- mail: drmahmoodelmi@gmail.com

۲. کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز-ایران.

مقدمه

یکی از سرمایه‌های مهم هر جامعه‌ای که از مولفه‌های اساسی و موثر در توسعه و ثبات آن کشور محسوب می‌شود سرمایه اجتماعی است؛ سرمایه‌ای که زیربنای توسعه فرهنگی و اقتصادی سیاسی یک کشور است. اهمیت این سرمایه به میزانی است که از آن به عنوان ثروت نامرئی یک کشور یاد می‌شود و از رهگذر این سرمایه حیاتی است که انسجام و همبستگی در جامعه فراهم می‌شود و هرگونه کاهش در آن منجر به کاهش مشارکت‌های سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شهروندان می‌شود و همچنین رشد آسیب‌ها و جرایم اجتماعی، بی‌اعتمادی، یاس، ناامیدی، احساس محرومیت نسبی و بسیاری از نابهنجاری‌ها نتیجه تقلیل سرمایه اجتماعی است.

سرمایه اجتماعی خصلتی ناملموس دارد (پورتز^۱، ۱۹۹۹: ۱۸)، در حالی که سرمایه اقتصادی و سرمایه فیزیکی به صورت عینی و ملموس وجود دارند. استمرار و بقای هر جامعه‌ای مستلزم آن است که مجموعه باورها، ارزش‌ها، رفتارها، گرایش‌ها، دانش‌ها و مهارت‌های آن به نسل‌های جدید منتقل شود، ساخت و کار و یا وسیله این انتقال آموزش و پرورش است. آموزش و پرورش به معنی اعم مترادف با جامعه‌پذیری است، یعنی فراگردی که افراد از طریق آن به یادگیری نقش‌ها قواعد، روابط و به طور کلی فرهنگ جامعه خود می‌پردازند. آموزش و پرورش به معنی فراگردی است که افراد به واسطه آن در وضعیت‌های اجتماعی سازمان یافته در معرض آموزش منظم دانش‌ها، مهارت‌ها، رفتارها و گرایش‌های معین قرار می‌گیرند.

در هر جامعه این وضعیت‌ها در قالب نظام آموزش و پرورش و سازمان‌های رسمی آن شکل می‌یابند (علاقه‌بند، ۱۳۸۳: ۳۵). نظام آموزشی رسمی در اکثر جوامع بر پیشرفت و تحول مثبت و سازنده استوار است و اساساً مفهوم بنیادی هر نظام آموزشی پیشرفت تحصیلی است. با توجه به ابعاد توسعه در زمینه‌های مختلف زندگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی و برنامه‌ریزی در جهت دستیابی به وضع مطلوب و تلاش در جهت تحقق آن، ضروری است لوازم و تبعات رسیدن به توسعه همه‌جانبه در رسیدن به وضع مطلوب را بپذیریم و از تمامی منابع و امکانات طبیعی و انسانی بالقوه به صورت مطلوب و حساب شده بهره ببریم و برای تمامی منابع ارزش ویژه‌ای قایل شویم.

یکی از مفاهیم بسیار مهمی که جامعه‌شناسان معاصر در بررسی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی در جامعه از آن استفاده کرده‌اند، مفهوم سرمایه اجتماعی می‌باشد. منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه و منابعی است که افراد و گروه‌ها از طریق پیوند با یکدیگر می‌توانند به دست آورند.

ایده سرمایه اجتماعی به پیوندهای بین سطح خرد تجربیات فردی و فعالیت روزانه و نیز روابط میان نهادها، انجمن‌ها و اجتماع توجه دارد. علاوه بر این با تعریف پیوندها به عنوان شکلی از سرمایه این مفهوم

¹ Portes

به شکلی گسترده، معطوف به مجموعه‌ای از تبیین‌هایی است که می‌تواند سطوح خرد میانی و کلان را با یکدیگر پیوند دهد (فیلد، ۱۳۸۶: ۱۶).

بیان مسئله

در جوامع امروز همه ملت‌ها با هر نظام سیاسی و اجتماعی پیشرفته و در حال پیشرفت به مساله آموزش توجه دارند و نسبت به دیگر فعالیت‌های اجتماعی برای آن اهمیت بیشتری قائل هستند. به طور کلی نظر به پیشرفت سریع و اهمیت روزافزونی که دانش و تکنولوژی در تمام شئون زندگی و میدان رقابت علمی اقتصادی نظامی بین‌المللی پیدا کرده است، انتظارات و توقعات اجتماع از آموزش عالی فوق‌العاده افزایش یافته است و به همان نسبت رسالت دانشگاه را حیاتی‌تر ساخته است، به عبارت دیگر از دانشگاه انتظار خواهد رفت در آینده بر خلاف گذشته به جای فاصله گرفتن از اجتماع و در زیج علمی نشستن با اجتماع در هم آمیزد و جوش خورد و دانش و فنون را در راه اعتلاء و رفاه زندگی همگان به کارگیرد (فیوضات، ۱۳۸۲: ۷۱).

طرح سرمایه اجتماعی در بسیاری از مباحث اجتماعی نشان‌دهنده اهمیت و نقش این سرمایه در توسعه جامعه به خصوص توسعه اجتماعی «آموزش و پرورش» می‌باشد. سرمایه اجتماعی عمدتاً مبتنی بر عوامل فرهنگی و اجتماعی بوده و شناسایی آن به عنوان یک سرمایه چه در سطح خرد و چه در سطح کلان دارای اهمیت می‌باشد و به عنوان منبعی است که افراد، گروه‌ها یا مکان‌ها برای نیل به نتایج مطلوب آن را سرمایه‌گذاری می‌کنند.

کلمن به سودمندی سرمایه اجتماعی به عنوان منبعی برای همکاری، روابط دوجانبه، تحرک اجتماعی، رشد اقتصادی، برتری سیاسی و نیروی زیست اجتماعی و توسعه اجتماعی (از جمله آموزش بالا و موفقیت تحصیلی) تاکید می‌ورزد، به عبارتی یکی از پیامدهای مثبت سرمایه اجتماعی موفقیت تحصیلی فرزندان است.

مساله این پژوهش سوال از کمیت و کیفیت روابط درون خانواده و اجتماع و رابطه آن با موفقیت تحصیلی فرزندان در جامعه آماری مورد نظر می‌باشد. در این راستا با استفاده از مفاهیم تئوریک شاخص سرمایه اجتماعی محاسبه و مقدار آن تعیین می‌گردد و سپس رابطه آن با موفقیت تحصیلی فرزندان سنجیده می‌شود، لذا مساله اصلی پژوهش بررسی سرمایه اجتماعی (درون خانواده و بیرون خانواده) و تاثیر و پیامد آن بر موفقیت تحصیلی فرزندان می‌باشد.

اهداف تحقیق

هدف کلی

- سنجش میزان رابطه سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان.

اهداف فرعی

- سنجش میزان رابطه بین اعتماد و روابط مبتنی بر اعتماد و تاثیر آن بر موفقیت تحصیلی دانشجویان
- سنجش میزان رابطه بین روابط اجتماعی دانشجویان با خانواده و تاثیر آن بر موفقیت تحصیلی دانشجویان
- سنجش میزان رابطه بین روابط اجتماعی دانشجویان با دوستان و همسایگان و تاثیر آن بر موفقیت تحصیلی دانشجویان
- سنجش میزان رابطه بین فعالیت اجتماعی (مشارکت در مسائل عمومی) و تاثیر آن بر موفقیت تحصیلی دانشجویان
- سنجش میزان رابطه بین انسجام و همبستگی گروهی و تاثیر آن بر موفقیت تحصیلی دانشجویان.

ادبیات و چارچوب نظری

آموزش و پرورش که به صورت نهاد عمده اجتماعی است، نظر به ارتباطی که با سایر نهادهای اجتماعی دارد تحلیل مبسوطی را از دیدگاه جامعه‌شناسی لازم می‌نماید، این تحلیل باید عوامل نارساساز و یا بازدارنده حرکت طبیعی امر تربیت را بشناسد و در رفع آن‌ها ارائه طریق نماید (عسکریان، ۱۳۷۱: ۵).

انسان موجودی است اجتماعی که از روی تفکر زندگی می‌کند و آموزش و پرورش باید در تقویت و تحکیم قدرت‌های ذهنی به او کمک کند، تا بدین گونه عوامل سازنده منطق و تفکر برای زندگی در فرد استوار گردد. خواستار شدن چنین هدفی که در سازندگی شخصیت و فردیت هر کس نقش اساسی دارد، نمی‌تواند جز از راه عضویت فرد در گروه‌های اجتماعی که به توسط آن تسهیلاتی به دست می‌آورد برآورده شود، چه گروه‌ها، سازنده سازمان نهادهای اجتماعی است که شالوده ساخت اجتماعی را ایجاد می‌کند (عسکریان، ۱۳۷۱: ۴۸).

پایگاه و منزلت موسسات آموزشی به علت این که عهده‌دار کشف، انتقال و میادله دانش و معلومات جدید می‌باشند، ترفیع یافته و حتی ارزش فوق‌العاده‌ای پیدا کرده‌اند. مخصوصاً دانشگاه‌ها از لحاظ ناظر بودن به چنین هدف و منظوری جای خاصی را برای خود در جامعه احراز می‌کنند، زیرا با پژوهش‌های علمی و توسعه تکنولوژیکی که از طریق آن‌ها میسر می‌گردد، ایده‌ها و افکار جدیدی حاصل می‌شود که کاربرد آن‌ها تغییر اجتماعی را در جامعه موجب گردیده و تاثیر و نفوذ نظام آموزشی را بر سایر نظام‌های نهادی افزایش می‌دهد. اکتشافات علمی و تکنولوژی حاصل از پژوهش‌ها و فعالیت‌های دانشگاهی تاثیرات انقلابی و عمیقی در همه ارکان و نهادهای جامعه گذاشته است. حتی چنین مرسوم شده است که دانش علمی و پیشرفت تکنولوژیکی، در مقام یک سرمایه عظیم اجتماعی و مالکیت آن، ملاک سنجش سطح توسعه‌یافتگی ملت‌ها قرار گیرد (علاقه‌بند، ۱۳۸۳: ۱۱۰).

با توجه به نظرات وارد که زاویه دید جدیدی در مطالعات آموزش و پرورش گشود، می‌توان تاثیر متقابل جامعه و آموزش و پرورش را برهم و برای توسعه و پیشرفت جامعه و رفاه و سعادت فردی مورد تحقیق و بررسی قرار داد. با توجه به نظرات صاحب‌نظران سرمایه اجتماعی که سرمایه اجتماعی را در تشکیل سرمایه انسانی دارای اهمیت دانسته و آینده آموزش عالی را در گرو بازسازی سرمایه اجتماعی می‌دانند در نتیجه برای دستیابی به هدف نهاد آموزش و پرورش که تربیت نیروی انسانی کارآمد و کار آموخته است، بررسی تاثیر متقابل این موضوعات در حوزه جامعه‌شناسی و توجه به سرمایه اجتماعی را می‌توان از مهم‌ترین مباحث نظری در این برهه زمانی دانست.

تا به حال تعاریف متعددی از مفهوم سرمایه اجتماعی توسط صاحب‌نظران در حوزه‌های مختلف علوم انسانی ارائه شده است که در ذیل به برخی از این تعاریف اشاره خواهیم کرد:

۱. جیمز کلنن: سرمایه اجتماعی، فرایندهای اجتماعی است که با تسهیل کنش اعضای خود، منافع‌شان را ارتقاء می‌دهد (ونق، ۱۳۸۴: ۲۴).

۲. پیر بوردیو^۱: سرمایه اجتماعی عبارت است از: موقعیت‌ها و روابطی که در درون گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی برای افراد دسترسی به فرصت‌ها، اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را افزایش می‌دهد (علوی، ۱۳۸۰: ۲۱).

۳. رابرت پاتنام: سرمایه اجتماعی به مجموعه‌ای از ارتباطات افقی بین افراد و نیز وجود گوناگون سازمان‌های اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها گفته می‌شود که با ایجاد و تسهیل امکانات هماهنگ، منابع متقابل و کارایی جامعه را افزایش می‌دهد (مبارکی، ۱۳۸۳: ۲۰).

۴. فوکویاما: سرمایه اجتماعی مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیر رسمی است که اعضای گروهی که تعاون و همکاری میان آن‌ها مجاز است در آن سهیم و ذی‌نفع هستند (فوکویاما، ۱۳۸۴: ۳۳). از نظر لوری سرمایه اجتماعی مجموعه منابعی است که در ذات روابط خانوادگی و در سازمان جامعه وجود دارد و برای رشد شناختی و اجتماعی کودک یا جوان سودمند است (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۱-۱۴).

بانک جهانی در سال ۱۹۹۸ چنین آورده است: سرمایه اجتماعی در جامعه‌ای مفروض در برگیرنده نهادها، روابط، نظرگاه‌ها و ارزش‌هایی است که بر کنش و واکنش‌های بین مردم حاکم‌اند و در توسعه اقتصادی و اجتماعی سهمی دارند. لیکن سرمایه اجتماعی جمع ساده نهادهایی نیست که جامعه را در بر می‌گیرند بلکه هم‌چنین ملاطی به شمار می‌رود که نهاد‌های یاد شده را به هم پیوند می‌زند. سرمایه اجتماعی در عین حال در برگیرنده ارزش‌ها و هنجارهای مشترک لازم برای رفتار اجتماعی است که در روابط شخصی افراد، در اعتماد آنان به یکدیگر و در حس مشترک مسئولیت‌های مدنی منعکس شده است، امری که جامعه را چیزی بیشتر و فراتر از جمع افراد می‌سازد (پیران و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۶).

با بررسی ادبیات مربوط به سرمایه اجتماعی مشخص می‌شود که این سرمایه داری دو جزء است:

¹ Bourdieu

الف) پیوندهای عینی بین افراد: نوعی ساختار شبکه‌ای عینی، می‌بایست برقرار کننده‌ی ارتباط بین افراد باشد. این بخش از سرمایه اجتماعی حکایت از آن دارد که افراد در فضای اجتماعی با یکدیگر پیوند دارند.

ب) پیوند ذهنی: پیوندهای بین افراد می‌بایست دارای ماهیت متقابل، مبتنی بر اعتماد و دارای هیجانات مثبت باشد (شارع‌پور، ۱۳۸۰: ۱۰۳).

سطوح تعریف سرمایه اجتماعی

بر اساس دیدگاه‌های موجود می‌توان در سه سطح سرمایه اجتماعی را تعریف کرد:

- سطح خرد (روابط بین فردی):

در این سطح از تعریف، سرمایه اجتماعی بر روابط فردی و شبکه‌های ارتباطی بین افراد، هنجارها و ارزش‌های غیر رسمی حاکم بر آن‌ها تأکید می‌گردد. بر این اساس، سرمایه اجتماعی موضوعاتی اعم از شدت و کیفیت روابط و تعاملات بین افراد و گروه‌ها، احساس تعهد و اعتماد دوجانبه به هنجارها و ارزش‌های مشترک را شامل می‌شود و به عنوان یک حس تعلق و همبستگی، پایه به هم پیوستگی اجتماعی (Social Cohesion) می‌شود (کاراکن و دیگری، ۱۹۹۸). پوتنام، نظریه‌پرداز مشهور، سرمایه اجتماعی را مجموعه ارتباطات افقی بین افراد و شبکه اشتغالات مدنی می‌داند که واسطه بین هنجارها و اجرای قوانین جامعه می‌باشد و موجب جلب و حفظ اعتماد افراد نسبت به اعتبار این قوانین و روابط اجتماعی می‌شود، با این تعریف، سرمایه اجتماعی، سازمان اجتماعی اعم از شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد (که همکاری و هماهنگی دو جانبه را برای تأمین منافع تسهیل می‌کند) می‌باشد و خانواده، دوستان و همسایگان رکن اساس آن به شمار می‌روند (بهزاد، ۱۳۸۴: ۴۴).

به نظر فوکویاما، سرمایه مجموعه معینی از هنجارها و ارزش‌های غیررسمی است که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میان آن‌ها مجاز است، در آن سهیم هستند. این هنجارها زمانی تولید سرمایه اجتماعی می‌کند که شامل سجایای مثبت از قبیل صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دو جانبه باشد. به نظر او سرمایه اجتماعی می‌تواند مثبت و منفی باشد؛ به عنوان مثال گروه‌های مافیایی که در تضاد با منافع و ارزش‌های اکثر جامعه هستند، از سرمایه اجتماعی منفی برخوردارند (بهزاد، ۱۳۸۴: ۴۴).

- سطح میانی (انجمن‌ها و سازمان‌های رسمی و غیر رسمی):

در این سطح، نظریه‌پردازانی هم‌چون «کلمن» سرمایه اجتماعی را نوعی موجودیت با دو عنصر در نظر می‌گیرند که نخست برخوردار از جنبه‌هایی از ساخت اجتماعی است. دوم، کنش‌های خاص کنشگران (حقیقی یا حقوقی) را درون ساختار اجتماعی تسهیل می‌کند. این مفهوم، ارتباطات افقی و عمودی را شامل می‌شود

و سازمان‌ها و روابط بینابینی (اعم از باشگاه‌ها، انجمن‌ها، شرکت‌ها و احزاب سیاسی) در زمره آن قرار می‌گیرند. کلمن اعتماد، اختیار و تعهد را لازمه سرمایه اجتماعی یک گروه می‌داند (بهزاد، ۱۳۸۱: ۴۴).

- سطح کلان (نهادهای اجتماعی):

در این سطح اندیشمندانی چون «مورث» سرمایه اجتماعی را شامل روابط قراردادی و روابط ساختاری نهادهای کلان (اعم از دولت، حکومت سیاسی و نظام‌های حقوقی و قضایی) می‌داند. روابط و ساختارهای رسمی مانند: قوانین و مقررات، چارچوب‌های حقوقی، حکومت سیاسی، سطح مشارکت، سطح تمرکز و فرآیند شکل‌گیری سیاسی و سطح کلان سرمایه اجتماعی را شامل می‌شود. از این نظر سرمایه اجتماعی، مجموع نهادهایی که جامعه را پی‌بندی می‌کنند، نیست؛ بلکه عامل نگه داشتن آن‌ها در کنار هم است (بهزاد، ۱۳۸۱: ۴۴).

جیمز کلمن (۱۹۹۴) در مطالعه‌ای به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در تشکیل سرمایه انسانی می‌پردازد و می‌گوید که سرمایه اجتماعی منبعی برای یک خانواده، جامعه، یا سازمان است که موجب می‌شود تا در افراد جوان و بچه‌ها سرمایه‌گذاری صورت گیرد. کلمن شواهدی را ارائه می‌دهد که وجود سرمایه اجتماعی در داخل یک خانواده چگونه در تعیین کاهش ترک تحصیل بچه‌ها اهمیت دارد. وی اشاره می‌کند که اگر والدین تحصیلات بالایی داشته باشند شرط لازم و کافی برای تشکیل سرمایه انسانی در بچه‌ها نیست، بلکه باید سرمایه اجتماعی نیز در خانواده وجود داشته باشد، بدین معنا که والدین به فرزندان خود دارای یک وابستگی باشند که بر اساس آن حاضر به فدا کردن بخشی از اوقات و امکانات مالی خود و اختصاص آن به آموزش فرزندان باشند. از طرف دیگر او دریافت که سرمایه اجتماعی در بیرون از خانواده نقش مهمی در ادامه تحصیل و کاهش ترک تحصیل بچه‌ها دارد، وی نشان می‌دهد که خانواده‌هایی که اغلب نقل مکان می‌کنند، به دلیل ارتباط کمی که با محیط اطراف خود از قبیل افراد محله و ... دارند طول دوره تحصیلی بچه‌های آن‌ها کمتر است زیرا ماندگاری یک خانواده در یک محله باعث می‌شود تا روابط بیشتری با افراد پیدا شود و سرمایه اجتماعی بین آن‌ها شکل گیرد.

سرمایه اجتماعی خانواده شکل مهمی از سرمایه اجتماعی است که از ترکیب کمیت و کیفیت روابط بین والدین و فرزندان ایجاد می‌شود (آیسرل^۱، ۲۰۰۱: ۴۵).

آماتو تعریف کلمن از سرمایه اجتماعی خانواده را گسترش می‌دهد. او معتقد است روابط بین والدین با یکدیگر، دریافت کمک از والدین در حل مشکلات شخصی، صحبت کردن و تعامل با والدین، احساس محبت کردن و صمیمیت از شاخص‌های اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی خانواده است (استون^۲، ۲۰۰۱: ۹).

مشارکت رسمی یکی از اعضای خانواده نیز در ایجاد سرمایه اجتماعی مخصوصاً در ابعاد گوناگون آن نقش مثبتی دارد به گونه‌ای که در تحقیقات مشخص شده است افرادی که در خانواده‌هایی هستند که خانواده

¹ Isreal

² Stone

آنان با کمک دیگران به حل مشکلات اجتماعی مبادرت وزیده و مشارکت اجتماعی فعال داشته‌اند افراد در آن خانواده‌ها از سهم و میزان بیشتری در سرمایه اجتماعی برخوردارند (کریشنا و آف^۱، ۲۰۰۲: ۱۱۸). بخش قابل توجهی از مباحث سرمایه اجتماعی در شکل دارایی فردی بر منافع فردی و بازدهی سرمایه در سطح متمرکز است (وینتر^۲، ۲۰۰۰: ۲).

– سرمایه اجتماعی خانواده:

روابطی است که بین بچه‌ها و اولیای آنان (و اگر خانواده شامل اعضای دیگری نیز باشد، بین آنان و بچه‌های خانواده) برقرار است. به بیانی دیگر، اگر سرمایه انسانی پدر و مادر با سرمایه اجتماعی نهفته در روابط خانوادگی تکمیل نشود، برای رشد آموزشی فرزند علی‌السویه است که پدر و مادرش سرمایه انسانی را به مقدار کلان یا به مقدار اندک در تملک داشته باشد (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۷۳).

– سرمایه اجتماعی خارج از خانواده:

سرمایه اجتماعی که برای رشد جوانان مهم است منحصراً در محدوده خانواده جای ندارد، می‌توان آن را در بیرون از خانواده، در جامعه، دربرگیرنده روابط اجتماعی که میان پدر و مادرها و در بستگی که به وسیله این ساختار روابط به نمایش در می‌آید و بالاخره در [شبکه] ارتباطات پدران و مادران با نهادهای جامعه نیز یافت (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۷۸).

فرضیات تحقیق

- به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین میزان اعتماد و روابط مبتنی بر اعتماد و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین میزان روابط اجتماعی دانشجویان با خانواده و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین میزان روابط اجتماعی دانشجویان با دوستان و همسایگان و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین میزان فعالیت اجتماعی (مشارکت در مسائل عمومی) و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه وجود دارد.
- به نظر می‌رسد بین انسجام و همبستگی گروهی و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه وجود دارد.

¹. Krishna & Uphoff

². Winter

روش تحقیق

روش تحقیق به صورت پیمایشی می‌باشد. روش پیمایشی روشی است که برای بررسی توزیع ویژگی‌های یک جامعه به کار می‌رود (سرمد، ۱۳۸۵: ۸۲).

جامعه آماری

جامعه آماری این تحقیق دانشجویان مقطع کارشناسی دوره روزانه دانشگاه کردستان سنندج که در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷ به تحصیل اشتغال دارند هستند که، تعداد کل دانشجویان ۶۲۸۷ نفر می‌باشند.

نمونه‌گیری و حجم نمونه

روش نمونه‌گیری: برای انتخاب افراد نمونه از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای استفاده شده است. حجم نمونه تحقیق ۳۸۰ نفر انتخاب شد که با درصدهای محاسبه شده از هر جنس و هر رشته تعداد دانشجویان مشخص گردید.

ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق پرسشنامه می‌باشد، پرسشنامه یکی از ابزار رایج تحقیق و روشی است مستقیم برای کسب داده‌های تحقیق (سرمد، ۱۳۸۵: ۱۴۱).

به منظور تفکیک و دسته‌بندی سوالات ۶۹ گانه مربوط به عوامل سرمایه اجتماعی از تکنیک تحلیل عاملی تاییدی بر اساس تجزیه به مولفه‌های اصلی استفاده شد که طبق اطلاعات مندرج در جدول شماره (۱) ملاحظه می‌شود مقدار $KMO=0/84$ به دست آمده و چون این مقدار از $0/5$ بزرگ‌تر است، بنابراین نتیجه می‌شود تعداد نمونه‌ها برای اجرای تحلیل عاملی بسیار مناسب است، زیرا مقدار KMO بین صفر تا یک است و هر چه قدر به یک نزدیک‌تر باشد به همان مقدار روایی نمونه‌ای بالاتر است. مطابق با جدول شماره (۱) مقدار کرویت بارتلت نیز برابر $11121/971$ با سطح معنی‌داری $p=0/000$ به دست آمده است و چون این مقدار معنی‌دار است نتیجه می‌شود تفکیک عامل‌ها به درستی انجام شده و سوالات مندرج در هر عامل همبستگی ریشه‌ای بالایی با همدیگر دارند.

جدول شماره (۱)

آزمون کایزمایر	۰/۸۴۱
مقدار کرویت بارتلت	۱۱۱۲۱ / ۹۷۱
درجه آزادی	۲۳۴۶
سطح معنی‌داری	۰/۰۰۰

- همبستگی بین اعتماد اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان:

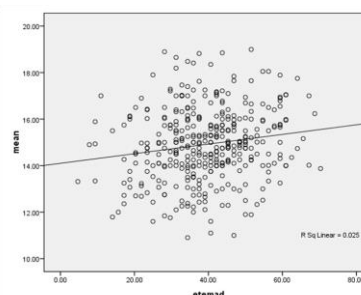
برای سنجش رابطه و میزان همبستگی بین متغیر اعتماد و موفقیت تحصیلی دانشجویان با توجه به سطح سنجش هر دو متغیر که فاصله‌ای می‌باشد از آزمون معنی‌داری ضریب همبستگی r پیرسون استفاده

شده است، بر اساس اطلاعات جدول و مطابق آزمون ضریب همبستگی پیرسون ملاحظه می‌شود که بین میزان اعتماد اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان رابطه معنی‌داری وجود دارد که البته با توجه به سطح ضریب همبستگی پیرسون که $r=0/159$ و سطح معنی‌داری $p=0/002$ می‌توان مقدار این رابطه را بسیار ضعیف ارزیابی کرد.

جدول شماره (۲): همبستگی بین متغیرهای

موفقیت تحصیلی و اعتماد اجتماعی

متغیرها	موفقیت تحصیلی
ضریب توافقی پیرسون	$r=0/159$
سطح معنی‌داری	$p=0/002$
اعتماد اجتماعی	
تعداد	$N=380$

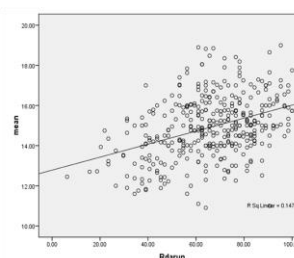
– همبستگی بین روابط درون خانواده و موفقیت تحصیلی دانشجویان:

برای سنجش رابطه و میزان همبستگی بین سازه و متغیر روابط درون خانواده و موفقیت تحصیلی دانشجویان با توجه به سطح سنجش هر دو متغیر که فاصله‌ای می‌باشد از آزمون معنی‌داری ضریب همبستگی r پیرسون استفاده شده است بر اساس اطلاعات جدول $r=0/383$ و سطح معنی‌داری $p=0/000$ نشان دهنده رابطه بین این دو متغیر می‌باشد که با توجه به مقدار r می‌توان سطح این ارتباط را تا حدی متوسط دانست.

جدول شماره (۳): همبستگی بین متغیرهای

موفقیت تحصیلی و روابط درون خانواده

متغیرها	موفقیت تحصیلی
ضریب توافقی پیرسون	$r=0/383$
سطح معنی‌داری	$p=0/000$
روابط درون خانواده	
تعداد	$N=380$

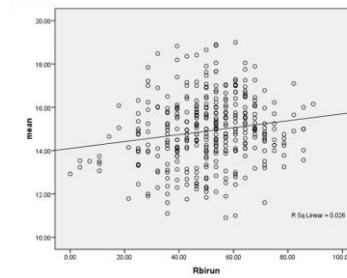
– همبستگی بین روابط بیرون از خانواده و موفقیت تحصیلی دانشجویان:

برای سنجش روابط و میزان همبستگی بین روابط بیرون از خانواده و موفقیت تحصیلی دانشجویان با توجه به سطح سنجش هر دو متغیر که فاصله‌ای می‌باشند از آزمون معنی‌داری ضریب همبستگی r پیرسون استفاده شده است، بر اساس محاسبات آماری صورت گرفته در spss مقدار $r=0/163$ و سطح معنی‌داری

$p=0/002$ نشان‌دهنده رابطه بین این دو متغیر بوده و مقدار ضریب همبستگی پیرسون در سطح ضعیف می‌باشد.

جدول شماره (۴): همبستگی بین متغیرهای موفقیت تحصیلی و روابط بیرون از خانواده

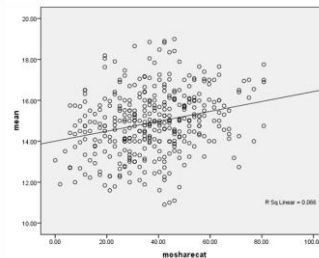
متغیرها	موفقیت تحصیلی
ضریب توافقی پیرسون	$r=0/163$
سطح معنی‌داری	$p=0/002$
تعداد	$N=380$

همبستگی بین مشارکت اجتماعی و فعالیت اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان: برای سنجش رابطه و میزان همبستگی بین متغیر مشارکت و فعالیت اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان با توجه به سطح سنجش هر دو متغیر که فاصله‌ای بوده و با توجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها از آزمون معنی‌داری ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است، بر اساس اطلاعات جدول و مطابق آزمون ضریب همبستگی پیرسون که مقدار $r=0/258$ و سطح معنی‌داری $p=0/000$ می‌توان به رابطه این دو متغیر اشاره کرد که البته مقدار ضریب همبستگی پیرسون در سطح ضعیف می‌باشد.

جدول شماره (۵): همبستگی بین متغیرهای موفقیت تحصیلی و مشارکت اجتماعی

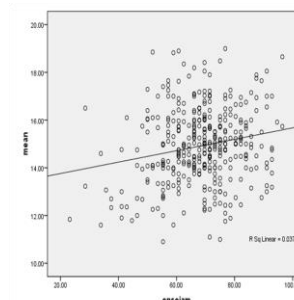
متغیرها	موفقیت تحصیلی
ضریب توافقی پیرسون	$r=0/258$
سطح معنی‌داری	$p=0/000$
تعداد	$N=379$

همبستگی بین انسجام و همبستگی گروهی و موفقیت تحصیلی: با توجه به اطلاعات جدول و سطح سنجش متغیرها نتایج زیر برای همبستگی بین دو متغیر مطرح می‌شود، چون سطح سنجش دو متغیر فاصله‌ای می‌باشد از آزمون معنی‌داری همبستگی پیرسون استفاده کرده و نتیجه این آزمون نشانه رابطه بین دو متغیر می‌باشد که مقدار $r=0/193$ نشانه رابطه و سطح ضعیف بین این دو متغیر می‌باشد.

جدول شماره (۶): همبستگی بین متغیرهای موفقیت تحصیلی و انسجام و همبستگی گروهی

متغیرها	موفقیت تحصیلی
	آزمون معنی‌داری پیرسون $r=0/193$
انسجام و همبستگی گروهی	سطح معنی‌داری $p=0/000$
	تعداد $N=280$

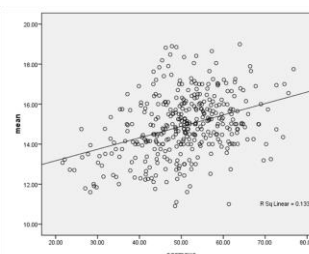

- همبستگی بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان:

برای سنجش رابطه و میزان همبستگی بین متغیر اصلی تحقیق یعنی سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانشجویان با توجه به نرمال بودن هر دو متغیر و سطح سنجش فاصله‌ای آن‌ها از آزمون معنی‌داری ضریب همبستگی r پیرسون استفاده شده است، براساس محاسبات آماری و با توجه به جدول مقدار ضریب همبستگی پیرسون $r=0/364$ و سطح معنی‌داری $p=0/000$ نشان‌دهنده رابطه و همبستگی بین متغیرهای تحقیق می‌باشد و مقدار ضریب همبستگی در سطح متوسط می‌باشد.

جدول شماره (۷): همبستگی بین متغیرهای موفقیت تحصیلی و سرمایه اجتماعی

متغیرها	موفقیت تحصیلی
	آزمون معنی‌داری پیرسون $r=0/364$
سرمایه اجتماعی	سطح معنی‌داری $p=0/000$
	تعداد $N=279$

روابط چند متغیری

در این بخش با استفاده از رگرسیون چندمتغیری با روش گام به گام^۱ به پیش‌بینی و تبیین متغیر وابسته بر اساس مجموع متغیرهای مستقل پرداخته شده است. روش گام به گام روشی است که در آن قوی‌ترین متغیرها یک به یک وارد معادله می‌شوند و این کار تا زمانی ادامه می‌یابد که خطای آزمون معنی‌داری به ۵ درصد برسد (کلانتری، ۱۳۸۷: ۱۸۴) همان‌طوری که از جداول بر می‌آید، تحلیل رگرسیون تنها تا دوگام پیش رفته است، درگام اول روابط درون خانواده وارد معادله شده است که میزان همبستگی آن (R) با متغیر وابسته

^۱ Step Wise Method

۰/۳۸۴ به دست آمده است، در این مرحله میزان ضریب تعیین $R^2=0/147$ و ضریب تعیین تعدیل شده $R^2_{AD}=0/145$ است و در گام دوم با وارد شدن دومین متغیر یعنی مشارکت ضریب همبستگی چندگانه به $R=0/413$ ، ضریب تعیین $R^2=0/171$ و ضریب تعیین تعدیل شده $R^2_{AD}=0/166$ افزایش یافته است، به عبارت دیگر بر اساس ضریب تعیین تعدیل شده ۱۶ درصد تغییرات متغیر وابسته به وسیله دو متغیر روابط درون خانواده و مشارکت تبیین می‌شود. میزان F نیز در جدول در سطح ۹۹ درصد ($\text{sig}=0/000$) معنی‌دار شده است که حاکی از معنی‌دار بودن رگرسیون است، جدول نشان می‌دهد که متغیر روابط درون خانواده و مشارکت در سطح ۹۹ درصد ($\text{sig}=0/000$) معنی‌دار می‌باشند، این در حالی است که میزان خطای سایر متغیرها بیشتر از ۰/۰۵ بوده‌اند و به همین دلیل وارد معادله رگرسیون نشده‌اند.

بر اساس مقادیر B جدول معادله رگرسیون را می‌توان به شرح زیر نوشت:

$$y'=12/78+0/337(\text{DARUN})+0/161(\text{Mosharecat})$$

بحث و بررسی

همان‌گونه که در آزمون فرضیات تحقیق مشاهده گردید متغیرهای سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی رابطه معناداری با هم داشته‌اند و این نتیجه نشانه همسویی این تحقیق با تحقیقات پیشین است جیمز کلمن (۱۹۹۴) در مطالعه‌ای که به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در تشکیل سرمایه انسانی پرداخته است به این نتیجه رسیده است که سرمایه اجتماعی منبعی برای یک خانواده، جامعه یا سازمان است که موجب می‌شود تا در افراد جوان و بچه‌ها سرمایه‌گذاری صورت گیرد. مطالعات مربوط به گروتارت و سوآمی که در کشور بورکینافاسو صورت گرفته است نشان می‌دهد که، افرادی که در سرمایه اجتماعی سرمایه‌گذاری می‌کنند، سرمایه‌گذاری آن‌ها در سرمایه انسانی نیز بیشتر است. تیچمان و همکاران (۱۹۹۷) بر اساس مطالعه خود دریافتند که سرمایه اجتماعی زمینه‌ای را فراهم می‌سازد که موجب می‌شود سرمایه انسانی و مالی والدین منجر به موفقیت بیشتر بچه‌ها شود. از بین چهارده تحقیق انجام شده درباره ارتباط بین سرمایه اجتماعی، دستاورد آموزشی که توسط دیکائوسینک مرور شده‌اند اکثر آن‌ها پیوستگی مثبتی بین نمرات مختلف این دو متغیر یافته‌اند.

در معنایی گسترده‌تر مجموعه‌ای فزاینده از پژوهش‌هایی که تاثیر سرمایه اجتماعی را به سرمایه انسانی تایید می‌کنند وجود دارد، به طور کلی مجموعه این پژوهش‌ها تاثیر سرمایه اجتماعی را تأییدی مفید می‌دانند زیرا منجر به بالا رفتن میزان عملکرد تحصیلی می‌شود و به نظر می‌رسد که این نتایج برای جوانان طبقات محروم هم صادق است.

مطالعات انجام گرفته در داخل کشور نیز دارای نتایجی همسان نتایج تحقیقات خارج از کشور بوده، مطالعه‌ای که توسط سوری و مهرگان انجام شده نتایج به این صورت اعلام شده که سرمایه اجتماعی در درون خانواده در یک جامعه منجر به افزایش تمایل به دوام تحصیل می‌شود و به نظر می‌رسد آینده آموزش عالی در گرو بازسازی سرمایه اجتماعی است. نتایج پایان‌نامه سمیعی ارتباط معنی‌داری بین سرمایه اجتماعی

و موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان را مطرح کرده است و نتایج پایان‌نامه میرزاخانی هم به این صورت مطرح شده که بین سرمایه اجتماعی و عملکرد تحصیلی دانشجویان رابطه معنی‌دار مثبتی وجود دارد. بر اساس نتایج نظری تحقیقات از جمله تحقیق و مطالعه وسیع سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی که توسط بانک جهانی و مطالعات ارزش‌های جهانی صورت گرفت و در آن کشورهای جهان از این لحاظ با هم مقایسه شدند، کشور ایران در ردیف کشورهایی قرار گرفته که دارای سرمایه اجتماعی ضعیفی بودند (پورموسوی، ۱۳۸۱: ۱۹۰).

نتایج به دست آمده از تحقیق و همسویی این نتایج با تحقیقات قبلی انجام گرفته در داخل و خارج از کشور و توجه به این که هدف دانشگاه و آموزش دانشگاهی انتقال دانش و تربیت دانشجویانی با توانایی‌هایی علمی روان‌شناختی و معرفتی است و بر اساس زمینه‌های مفهومی و نظری این مطالعات، این هدف تنها از طریق گسترش و بهبود سرمایه اجتماعی در سطح خانواده و در سطح جامعه تحقق می‌یابد.

منابع

- اونق، ن. (۱۳۸۴). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تهران.
- بهزاد، د. (۱۳۸۴). تحلیل نظری سرمایه اجتماعی در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی. مجموعه مقالات سمپوزیوم سرمایه اجتماعی. سرمایه اجتماعی رفاه اجتماعی تهران دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی. صص ۱۰۱-۸۳.
- بهزاد، د. (۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی بستری برای ارتقاء سلامت روان. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی. سال دوم، پورموسوی، ف. (۱۳۸۱). جامعه مدنی و سرمایه اجتماعی. نشریه راهبرد. شماره ۲۶.
- پیران، پ؛ و همکاران. (۱۳۸۵). کار پایه مفهومی و مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی با تاکید بر شرایط ایران. فصلنامه علمی پژوهش رفاه اجتماعی.
- تاجبخش، ک. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی اعتماد دموکراسی و توسعه. ترجمه: ا. خاکباز و دیگری. تهران: نشر شیرازه.
- سرمه، ز؛ و همکاران. (۱۳۸۶). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: انتشارات آگاه.
- شارع‌پور، م. (۱۳۸۰). فرسایش سرمایه‌ای اجتماعی و پیامدهای آن. نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران. شماره ۳.
- عسکریان، م. (۱۳۷۱). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: انتشارات توس.
- علاقه‌بند، ع. (۱۳۸۳). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: نشر روان.
- علوی، ب. (۱۳۸۰). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه. مجله تدبیر. شماره ۱۶.
- فوکویاما، ف. (۱۳۷۹). پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن. ترجمه: غ، ع، توسلی. تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.
- فوکویاما، ف. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی. ترجمه: ا. خاکباز و دیگری. تهران: نشر شیرازه.
- فیلد، ج. (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی. ترجمه: غ، ر، غفاری و دیگری. تهران: انتشارات کویر.
- فیوضیات، ی. (۱۳۸۲). نقش دانشگاه در توسعه ملی. تهران: نشر ارسباران.
- کلانتری، خ. (۱۳۸۷). پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی و اقتصادی با استفاده از نرم‌افزار SPSS. تهران: فرهنگ صبا.
- مبارکی، م. (۱۳۸۳). بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.

- Israel, G. & etal. (2001). The Influence of family and community social capital on Educational Achivement. **Rural sociological society**. P.p: 43-68.
- Krishna, A. & Uphoff, N. (2002). Mapping and Measuring Social capital through assesment of action to conserv and develop watersheds in Rajasthan India. Published in Grootaert, C and Bastelae T. (2002). **The Role of Social Capital in Development Cambridge unive press**.
- Portes, A. (1999). **Social capital**. It's origins and Applications in contemporary sociology: Anuval Review of sociology. No.24, P.p:1-24.
- Stone, w. (2001). Measuring social capital: to wards a Theore tically Informed Measurement Frame work for Resear ching social capital in family and community life. **Australian Institue of family studies Research, paper**. No.24.
- Winter, I. (2000). Towards a Theorised understading of Family life and social capital. **Australian Institution of Family studies**.

Archive of SID